

**Спеціалізованій вченій раді Д 41.136.01
Міжнародного гуманітарного університету.
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 33
(зал засідань).**

В І Д Г У К

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Гринько Світлани Дмитрівни на дисертацію
Діденко Лариси Василівни на тему
«Цивільно-процесуальні правовідносини як інститут цивільно-
процесуального права України: концептуальні положення»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право**

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Діденко Лариси Василівни на тему «Цивільно-процесуальні правовідносини як інститут цивільно-процесуального права України: концептуальні положення» виконане на актуальну тему. На сьогодні основним кодифікованим актом, що визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства є Цивільний процесуальний кодекс України. З його прийняттям у новій редакції 3 жовтня 2017 року зміни в правовому регулюванні цивільно-процесуальних відносин набули кардинально іншого характеру. Зокрема: особливе місце серед основних засад (принципів) цивільного судочинства посідає основоположний принцип верховенства права; запроваджено уніфікований підхід до визначення видів юрисдикції в усіх процесуальних кодексах; введено механізм вирішення конфлікту юрисдикції; закріплення процесуальних механізмів протидії зловживанню процесуальними правами; збільшення тривалості строків для вчинення

процесуальних дій для суду та учасників цивільного судочинства; введено процедуру врегулювання спору за участю судді (наділення суддів функцією сприяння у врегулюванні спору між сторонами на різних стадіях судового провадження); спрощено позовне та наказне провадження, посилено значення підготовчого провадження у структурі цивільного судочинства, модернізовано апеляційне та касаційне провадження тощо.

Різноманітність правового регулювання цивільно-процесуальних відносин дала новий поштовх для розвитку теорії цивільного процесуального права та стала причиною відродження і навіть загострення давньої наукової дискусії з проблем щодо юридичної природи цивільно-процесуальних відносин, підстав та передумов виникнення цивільно-процесуальних відносин, а також структури цивільно-процесуальних відносин.

Для цього доцільно переглянути сучасні концепції цивільно-процесуальних правовідносин як інституту цивільного процесуального права України. Від цього залежить формування підґрунтя для розробки нової законодавчої концепції цивільно-процесуальних правовідносин з врахуванням вимог практики та європейських стандартів.

На підставі вищезазначеного слід визнати актуальним дисертаційне дослідження Діденко Лариси Василівни на тему «Цивільно-процесуальні правовідносини як інститут цивільно-процесуального права України: концептуальні положення», метою якого є комплексний, системний аналіз цивільно-процесуальних правовідносин і їх концептуальних положень як інституту цивільно-процесуального права України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота Л. В. Діденко характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи

категоричних висновків. Авторка показала себе вдумливим, принциповим, уважним до деталей науковцем.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки цивільного процесуального права. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, цивільного процесуального права та інших галузей права.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти цивільного процесуального законодавства України та окремих зарубіжних держав.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими. Вони зроблені з використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. На увагу заслуговує застосування діалектичного методу, що надало можливість встановити конкретні зв'язки між цивільно-процесуальними правовідносинами та іншими правовими явищами, дослідити генезу наукових концепцій цивільних процесуальних правовідносин як інституту цивільного процесуального права, співвідношення між цивільно-правовими та цивільно-процесуальними правовідносинами у науці цивільного процесуального права, поєднання в характеристиці сутності правової природи цивільних процесуальних правовідносин як інституту цивільного процесуального права тощо. За допомогою історико-правового методу було встановлено історичні витоки наукових концепцій цивільних процесуальних правовідносин, прослідковано напрями дослідження цивільних процесуальних правовідносин та окремі ознаки цивільних процесуальних. Формально-догматичний метод використовувався при аналізі норм чинного цивільного процесуального законодавства України і практики його застосування.

Зроблені окремі наукові висновки було проілюстровано статистичними даними завдяки використанню статистичного методу дослідження. Було використано й інші методи.

Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження дозволило дисертантці для досягнення поставленої мети виконати такі завдання: окреслити напрями та методологію дослідження цивільних процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права; проаналізувати наукові концепції цивільних процесуальних правовідносин як інституту цивільного процесуального права; розкрити співвідношення цивільно-правових і цивільно-процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права; охарактеризувати поняття та ознаки цивільних процесуальних правовідносин; визначити систему цивільних процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права; встановити місце та функції цивільних процесуальних правовідносин у механізмі цивільного процесуального регулювання; визначити поняття юридичних фактів як підстави цивільних процесуальних правовідносин; проаналізувати підстави та передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин, їх зміну та припинення; розглянути окремі види цивільних процесуальних правовідносин; виокремити елементи цивільних процесуальних правовідносин; сформулювати поняття та особливості об'єкту цивільних процесуальних правовідносин; визначити зміст цивільних процесуальних правовідносин як елементу цивільних процесуальних правовідносин; охарактеризувати поняття та правовий статус суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; запропонувати класифікацію суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; розглянути правовий статус суду як обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин; встановити обсяг і характер повноважень суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин.

У дисертації чітко сформульована мета; об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно

проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності.

Дисертація виконана та оформлена на достатньо високому науковому і професійному рівні. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені у 65 публікаціях, у тому числі в одноособовій монографії, 18 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 21 доповіді та наукових повідомлень на різних наукових заходах.

Дисертація Л. В. Діденко написана грамотно, сприймається легко і з інтересом. Список використаних джерел оформлений відповідно до встановлених вимог.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням цивільно-процесуальних правовідносин як інституту цивільно-процесуального права України та їх концептуальних положень в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства.

Найбільший науковий інтерес заслуговує підрозділ 1.3 дисертації, де авторка охарактеризувала проблему співвідношення цивільно-правових та цивільно-процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права. Так, нею правильною виділено такі критерії: 1) за колом пов'язаних ними осіб; 2) за об'єктом; 3) за підставами виникнення; 4) за конкретною формою, в якій виражаються права та відповідні обов'язки сторін; 5) за особливостями суб'єктивного права; 6) за характером реалізації суб'єктами своїх прав; 7) за особливостями правового регулювання; 8) за часом існування; 9) за необхідністю взаємодії сторін; 10) за правовою природою (майнова чи немайнова) (с. 80-102 дис.). Дисертантка правильно вказує на такі моменти: *по-перше*, цивільно-правові відносини є передумовою настання наслідку – цивільно-процесуальних правовідносин; *по-друге*, підставою

виникнення цивільно-правових відносин є нормативно-правовий акт, цивільно-правовий договір, звичай, тоді як цивільно-процесуальних правовідносин – закон; *по-третє*, цивільно-правові відносини виникають тоді, коли суб'єктивні цивільні права не порушено, так і порушено, а цивільно-процесуальні правовідносини – для захисту цивільних прав та інтересів у разі їх порушення, невизнання чи необхідності оспорення.

Важливим для теорії та практики є визначення місця суду у цивільно-процесуальних правовідносинах (підрозділ 5.3 дис.), оскільки у нормативно-правових актах має місце прогалина щодо цього питання, яка порушує різні теоретичні та практичні дискусії. Відповідно до ч. 2 ст. 2 ЦПК України суд вказується окремо від учасників судового процесу, що породжує невизначеність щодо його статусу. Так, у дисертації правильно обґрунтовано віднесення суду до обов'язкових суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, так і визнання обов'язковим учасником судового процесу, що встановлюється його особливим правовим статусом. Тому заслуговує на підтримку пропозиція дисертантки з метою вдосконалення цивільного процесуального законодавства України внести зміни до ЦПК України, а саме: включити Главу 3 «Склад суду» до Глави 4 «Учасники судового процесу» (с. 373-401 дис.).

Слід зазначити, що дисертанткою правильно увагу приділено на характеристику специфічних рис юрисдикції суду як елемента його правового статусу. Зазначається, що цивільна процесуальна юрисдикція є правовою категорією, яка визначає, який саме судовий орган має бути учасником цивільних процесуальних правовідносин у кожному конкретному випадку (с. 379 дис.). У роботі розкрито суб'єктну, інстанційну та територіальну юрисдикцію суду (с. 380-381 дис.).

На особливу увагу заслуговує запропонована у роботі концепція сучасної моделі системи цивільних процесуальних правовідносин, яку дисертантка сформулювала як порядок тісно взаємопов'язаних і взаємообумовлених, відносно самостійних правовідносин, які відрізняються

одне від одного за підставами виникнення, суб'єктивним складом, змістом, об'єктом та не можуть існувати ізольовано від інших, між якими встановлено конкретні, індивідуальні правові зв'язки, що розвиваються під час руху цивільної справи від її виникнення до припинення (с. 33 дис.).

При цьому нею було запропоновано удосконалене поняття сучасної моделі системи цивільних процесуальних правовідносин, яка складається із сукупності відносно самостійних правовідносин, що відрізняються одне від одного за підставами виникнення, за суб'єктивним складом, змістом, об'єктом. Так, у роботі виділено такі особливості сучасної моделі системи цивільних процесуальних правовідносин: 1) цивільні процесуальні правовідносини розглядаються як система конкретних, індивідуалізованих правових зв'язків, які розвиваються під час руху цивільної справи від її виникнення до припинення; 2) цивільні процесуальні правовідносини утворюють систему тісно взаємопов'язаних і взаємозумовлених правовідносин; 3) система цивільних процесуальних правовідносин складається з сукупності відносно самостійних правовідносин, які відрізняються одне від одного за підставами виникнення, суб'єктивним складом, змістом, об'єктом; 4) жодне з правовідносин, яке входить до системи, не може існувати ізольовано від інших (с. 145 дис.).

Окремо варто оцінити проведений у дисертації правовий аналіз існуючих у юридичній літературі з цивільного процесуального права основних концепцій цивільно-процесуальних правовідносин, а саме: комплексної (синтетичної, універсальної), а також як інституту цивільно-процесуального права України (традиційної (класично-традиційної), процесуальної та комплексної (синтетичної, універсальної) групи (с. 38-61 дис.).

Правильним вважаю підхід дисертантки до виділення загальних та спеціальних ознак цивільно-процесуальних правовідносин, що дозволяє з'ясувати місце цивільно-процесуальних правовідносин у системі правовідносин, а також визначити особливості їх суб'єктів, об'єктів та

змісту. Так, у роботі до загальних віднесено: вони є різновидом вольових суспільних відносин, охороняються і забезпечуються заходами державного впливу, їх учасники є носіями прав і обов'язків вони є системними та мають обов'язкову правову форму. Спеціальними запропоновано вважати такі: виникають на основі норм цивільного процесуального права внаслідок їх реалізації, мають особливу процедурно-правову форму вираження, відносний, імперативно-диспозитивний характер, динамічність та зв'язок із матеріально-правовими відносинами (с. 125-126 дис.).

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Враховуючи викладене, можна констатувати високий теоретичний рівень представленої дисертації та її практичне значення. При цьому, як і будь-яке оригінальне дослідження, воно має окремі дискусійні положення. У зв'язку з цим, слід звернути увагу наукової громадськості на деякі дискусійні моменти та спірні положення дисертаційного дослідження Діденко Лариси Василівни.

1. Авторкою визначено етапи формування концепцій інституту цивільних процесуальних правовідносин (с. 60 дис.), де вона першим етапом зародження перших концепцій інституту цивільно-процесуальних правовідносин вважає 50-70 рр. ХХ ст. – формування традиційної та процесуальної концепцій. Запропонована періодизація була зроблена за результатами авторського дослідження, зокрема вона звернула увагу на те, що більшість робіт на дану тематику датовано 50–70 рр. ХХ ст. З цього вона зробила висновок, що період 50–70 рр. ХХ ст. є часом їх зародження й максимальної уваги науковців вказаного періоду.

Вважаю такий висновок спірним, оскільки процесуальні норми зародилися ще за часів Київської Русі (кінець ІХ ст. – поч. ХІV ст.), діяли на території України в кінці ХІV – першій половині ХVІІ ст., а також у період другої половини ХVІІ ст. – першій половині ХХ ст.

2. Зі змісту дисертації не зрозумілою є позиція авторки щодо значення юридичного факту як підстави та передумови виникнення цивільних

процесуальних правовідносин. Так, вона у підрозділі 3.1 розглядає юридичні факти як підставу, а у підрозділі 3.2 як передумову (с. 219 дис.). Відповідно складається враження про ототожнення у роботі підстави та передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин.

3. Підрозділ 3.3 присвячено характеристиці видів цивільних процесуальних правовідносин. Авторкою проаналізовано викладені в юридичній літературі критерії поділу цивільних процесуальних правовідносин на окремі види (за кількістю суб'єктів: прості та складні; за розподілом прав і обов'язків між суб'єктами: односторонні та двосторонні; за критерієм характеру обов'язків: активні та пасивні; за характером волевиявлення сторін: договірні та управлінські) (с. 238 дис.). Зроблено висновок про доцільність класифікації цивільних процесуальних правовідносин залежно від загального та спеціального критерії (с. 245-247 дис.).

Потребує додаткового пояснення загальний та спеціальний критерій поділу цивільних процесуальних правовідносин на види.

Вважаю, що правильно було б зробити акцент на авторському поділі цивільних процесуальних правовідносин на окремі види.

4. Спірним вважаю висновок дисертантки про те, що на сьогодні існує чотирьохкомпонентна система елементів цивільних процесуальних правовідносин, тому нею запропоновано трьохкомпонентну систему (с. 34 дис.). Дійсно в окремих працях з теорії права виділяють, поряд із суб'єктом, об'єктом, змістом правовідносин, також юридичні факти (вона сама пише про це на с. 251-253 дис.). Водночас стверджувати про існуючу чотирьохкомпонентну систему в інших галузях, як і в цивільному процесуальному праві є спірним висновком. Наприклад, юридичний факт безспірно визнається підставою виникнення цивільних правовідносин, а не їх елементом.

Слід зазначити, що викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються автором.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Зміст автореферату дисертаційного дослідження Діденко Лариси Василівни відображає основні положення дисертації, її структуру та отримані результати. Дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить нові теоретичні положення й висновки, результати необхідних наукових узагальнень предмета, що досліджується, практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки сімейного та цивільного права.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Цивільно-процесуальні правовідносини як інститут цивільно-процесуального права України: концептуальні положення» підготовлено відповідно до нормативних вимог до дисертаційних робіт, а її авторка – Діденко Лариса Василівна – згідно з п. 9, 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова**

С.Д. Гринько